

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

Fakültə : «Əyani»
Kafedra: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»
Fənn: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»
İxtisaslaşma: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»

MÜHAZİRƏ

Mövzu № 4: «Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyəti»

Tərtib etdi:
**kafedranın müəllimi, polis polkovnik-
leytenantı, h.ü.f.d.
Ş.T.Şükürov**

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.
Protokol № _____, « _____ » _____ 2016-cı il

Bakı - 2016

Mövzu № 4. "Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyəti"

P L A N :

- 1. Daxili işlər orqanlarının polis inzibati fəaliyyətinin anlayışı əsas əlamətləri və hüquqi xarakteristikası.**
- 2. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri və əsas istiqamətləri.**
- 3. Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin funksiyaları və formaları.**
- 4. Daxili işlər orqanlarının (polis)inzibati fəaliyyətinin metodlarının anlayışı, növləri, onların seçilməsi və istifadə olunması.**

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 28 oktyabr 1999-cu il.
3. "Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 29 iyun 2001-ci il.
4. "İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 22 fevral 1998-ci il.
5. "Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 09 avqust 1994-cü il.
6. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 17 iyul 2009-cu il tarixli 390 №-li əmri. "Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanları haqqında" Təlimatın, "Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının rəhbərliyi arasında nümunəvi vəzifə bölgüsü"nün təsdiq edilməsinə dair.
7. «Şəhər, rayon, polis orqanlarında vətəndaşların müraciətlərinə baxılması və qəbulu işinin vəziyyətinə dair» Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının 29 noyabr 2013-cü il tarixli KQ-5\1 n-li qərarı.
8. Dərslik. «Административная деятельность ОВД». Ümumi hissə. А.Р.Коренев. М., 2001.
9. Dərs vəsaiti. «Административная деятельность ОВД». Л.Л.Попов. Академия МВД СССР. М., 1987.
10. Dərslik. «Административное право и административная деятельность ОВД». М., 1990.
11. Dərslik. "Административная деятельность ОВД". Ümumi hissə. А.П.Коренев. М., 2001.

12. Dərslik. "Административная деятельность ОВД". Л.Л.Попов. Академия МВД СССР. М., 1987.
13. Dərslik. "Административное право и административная деятельность ОВД". М., 1990.
14. Dərs vəsaiti. Альбом-схем. "Административная деятельность ОВД". А.П.Коренев. Москва, 2001.
15. Tədris programı. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Bakı 2009.
16. Dərslik. Abışov V., Eyvazov H. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Bakı 2008.

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlətin bütün fəaliyyət sahələrində olduğu kimi daxili işlər sahəsində, eləcə də daxili işlər orqanlarının idarə edilməsi sahəsində də islahatların aparılmasına başlanmışdır. Dövlət tərəfindən bu islahatlar bu gündə aparılmaqdadır.

Daxili işlərin idarə edilməsi dövlət idarəetməsinin mühüm sahələrindən biri olduğu üçün dövlətin bu sahədəki vəzifə və funksiyalarının yerinə yetirilməsində daxili işlər orqanları mühüm rol oynayır.

Dövlətin daxili işlər sahəsindəki vəzifə və funksiyalarının dairəsindən, onların məzmun və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, daxili işlər orqanları öz gündəlik fəaliyyətini inzibati fəaliyyət, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti və cinayət-prosessual fəaliyyət kimi təşkilati-hüquqi fəaliyyət formalarda həyata keçirir. Daxili işlər orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin və bu orqanların daxili struktur elementlərinin (xidmət və aparatlarının) əksəriyyətinin inzibati fəaliyyət xarakterli olmasını nəzərə alaraq, daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları içərisində daha geniş istifadə olunanı və bu orqanların şəxsi heyətinin daha çoxunun məşğul olduqları inzibati fəaliyyət formasıdır.

Bu günkü mühazirəmizin mövzusunun da mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onun vasitəsi ilə siz, birinci növbədə daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin anlayışı, mahiyyəti və əsas əlamətləri, ikinci növbədə daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin hüquqi xarakteristikası, ən nəhayət üçüncü növbədə isə daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri və onların məzmunu barədə nəzəri biliklər əldə etmiş olacaqsınız. Bu biliklərə yiyələnməklə siz, "Polis haqqında" Qanunun 3-5-ci maddələrindən irəli gələn tələbləri qüvvədə olan qanunvericiliyin və qanunçuluğun tələblərinə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız.

Nəhayət, bu günkü mühazirəmizin mövzusu vasitəsi ilə əldə edəcəyiniz biliklər həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən sizin gələcək fəaliyyətinizdə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Çünki, bu nəzəri bilikləri mənimsəməklə siz, gələcək fəaliyyətinizdə xidməti vəzifə və funksiyalarınızı müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız. Digər tərəfdən isə bu biliklərə yiyələnməklə siz gələcək xidməti fəaliyyətinizdə "Polis haqqında" Qanunun 13-14, 16-18 və 20-ci maddələrinin tələblərini düzgün və dönmədən, eləcə də peşəkarcasına yerinə yetirmiş olarsınız.

Sual 1.

Daxili işlər orqanlarının polis inzibati fəaliyyətinin anlayışı, əsas əlamətləri və hüquqi xarakteristikası.

Azərbaycan Respublikasında aparılan demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunun əsas vəzifələrindən biri də respublikada mövcud olan ictimai-siyasi sabitliyin qorunub saxlanılmasının, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, onların qanuni mənafelərinin və formasından asılı olmayaraq mülkiyyətin mühafizəsinin təmin edilməsidir.

Dövlətin daxili işlər sahəsindəki bu vəzifə və funksiyalarının yerinə yetirilməsində daxili işlər orqanları (polis) xüsusi yer tutur. Dövlətin bu sahədəki vəzifələrinin tam, vaxtında və səmərəli yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə hüquqi vəziyyətlərindən asılı olaraq konkret normativ-hüquqi aktlar vasitəsi ilə daxili işlər orqanlarının (polis) hər birisinin bu sahədəki vəzifə və funksiyaları müəyyən edilmişdir. Məsələn: □Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında□ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 iyun 2001-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş □Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi haqqında□ Əsasnamənin 2-3-cü bəndlərinə əsasən Daxili İşlər Nazirliyinin bu sahədəki vəzifə və funksiyaları müəyyən edilmişdir; □Polis haqqında□ Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən polis bu sahədəki əsas vəzifələri müəyyən edilmişdir; Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 17 iyul 2009-cu il tarixli 390 №-li əmri ilə təsdiq edilmiş □Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanları haqqında□ Əsasnamə ilə şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının bu sahədəki vəzifə və funksiyaları müəyyən edilmişdir və s.

Daxili işlər orqanlarının (polis) üzərinə vəzifə və funksiyaların məzmun və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, onlar gündəlik fəaliyyətlərini aşağıdakı üç təşkilati-hüquqi formada həyata keçirir:

- inzibati fəaliyyət;
- əməliyyat-axtarış fəaliyyəti;
- cinayət-prosessual fəaliyyəti.

Daxili işlər orqanlarının (polis) fəaliyyətinin yuxarıda gös-tərilən təşkilati-hüquqi fəaliyyət formaları içərisində “inzibati fəaliyyəti” forması daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən yerinə yetirilən vəzifələrin həcminə və məzmunca müxtəlifliyinə görə xüsusi yer tutur.

İdarəetmə orqanları olaraq, daxili işlər orqanları (polis) icra-edicilər və sərəncamvericilər funksiyaları yerinə yetirirlər və bu funksiyaların həyata

keçirilməsi üzrə onların fəaliyyətləri əsasən inzibati hüquq normaları vasitəsi ilə tənzimlənir. Bu funksiyaların yerinə yetirilməsi zamanı daxili işlər orqanları (polis) inzibati-hüquqi münasibətlərin subyektləri rolunda çıxış edirlər.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti – daxili işlər orqanlarının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri çərçivəsində dövlətin vəzifə və funksiyalarının bilavasitə gündəlik və praktiki olaraq həyata keçirilməsindən ibarət olan məqsədyönlü, təşkilati, icraedici, sərəncamverici və qanunqüvvəli təşkilati-hüquqi fəaliyyət formasıdır.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin mahiyyəti onun vasitəsilə ilə daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifə və funksiyaların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilməsinin təmin edilməsindən ibarətdir. Digər tərəfdən isə daxili işlər sahəsində daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifələrin həcmindən və onların məzmunca müxtəlifliyindən, yəni onların vəzifə xüsusiyyətlərindən asılı olaraq daxili işlər orqanlarının (polis) vəzifə və funksiyalarının böyük həcmnin inzibati fəaliyyət forması vasitəsilə həyata keçirildiyi üçün bu fəaliyyət forması praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifələrin həcmindən və məzmunca müxtəlifliyindən asılı olaraq, onların bu vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilməsində vətəndaşların, ictimaiyyətin iştirakının daha da genişləndirilməsində daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları içərisində daha geniş istifadə olunan inzibati fəaliyyət formasıdır. Onun köməkliyi ilə daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində ictimaiyyətin iştirakının forma və üsulları müəyyən edilir, cinayətkarlığa və digər hüquqpozma-larına qarşı mübarizənin gücləndirilməsində ictimaiyyətin rolu daha da yüksəldilir.

Daxili işlər orqanlarının təşkilatdaxili və təşkilatdankənar fəaliyyətinin təşkilində və həyata keçirilməsində də inzibati fəaliyyətin rolu böyükdür. Daxili işlər orqanlarının təşkilatdaxili və təşkilatdankənar fəaliyyətinin təşkilinin effektivliyindən daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin yekun nəticələri bilavasitə asılıdır. Məhz, ona görə də bu fəaliyyət forması mahiyyətinə görə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin əsas əlamətləri və onların məzmunu. Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin xarakterik əlamətləri aşağıdakılardır:

- dövlət-hakimiyyət xarakterli olması;
- təşkilati xarakterli olması;

- inzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində onun icra hakimiyyətinin müvafiq orqanlarına tabeçiliyi və nəzarət altında olması;
- mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik elementlərinin bilavasitə idarə-etmə ilə əlaqələndirilməsi;
- qanunqüvvəli xarakterliliyi;
- profilaktika istiqamətli xarakterliliyi.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin dövlət hakimiyyət xarakterliliyi – bu orqanlar tərəfindən onların üzərinə qoyulmuş inzibati hüquqi səlahiyyətlərinin qanunla ciddi müəyyən edilmiş səlahiyyətləri çərçivəsində və dövlətin adından həyata keçirilməsində öz əksini tapır. Daxili işlər orqanları (polis) əməkdaşları inzibati funksiyaları yerinə yetirərkən, icrası məcburi olan göstərişlər vermək, zəruri hallarda məcburetmə təsir tədbirlərini tətbiq etmək hüququna malik olan idarəetmə subyekti kimi (hakimiyyət nümayəndəsi kimi) çıxış edirlər. Buna görə də idarəetmə obyektləri ilə münasibətdə daxili işlər orqanlarının (polis) icraedici fəaliyyətləri eyni zamanda sərəncamverici fəaliyyətdən də ibarət olur. Daxili işlər orqanlarının (polis) məhz bu sərəncamverici səlahiyyətlərində inzibati fəaliyyətin dövlət-hakimiyyət xarakterliliyinə malik olması öz ifadəsini tapır.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyəti – bilavasitə təşkiləddici fəaliyyətdir. İnzibati fəaliyyətin təşkilətmə mahiyyəti öz ifadəsini daxili işlər orqanlarının (polis) ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsindəki vəzifələrinin yerinə yetirilməsi üzrə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesinə əhalinin müxtəlif formalarda iştirakının təmin edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətinin təşkil edilməsində tapır. DİO-nun (polis) inzibati fəaliyyətinin bu formasının vəsi-təsi ilə daxili işlərin idarə edilməsi sisteminin fəaliyyət göstər-məsi ilə bağlı məsələlər həll edilir, daxili işlər sahəsində ictimai münasibətlərin iştirakçılarının fəaliyyətləri əlaqələndirilir, bu sahədə birgə görülən işlər təşkil edilir, onun yerinə yetirilməsi üzrə yoxlama və nəzarət həyata keçirilir.

İnzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində onun icra hakimiyyətinin müvafiq orqanlarına tabeçiliyi və nəzarət altında olması Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin dövlət hakimiyyətinin müvafiq orqanlarına tabeçiliyi və nəzarət altında həyata keçirilir. DİO-nun (polis) inzibati fəaliyyətinin bu xarakterə malik olması – hüquqpozumlarla mübarizənin təşkilində bu orqanların rolunu yüksəldir, polis, dövlət yol polisi xidmətinin və digər orqanların, xidmətlərin qarşılıqlı qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi üzrə onların məsuliyyətlərini gücləndirir, onların fəaliyyətinə həyata keçirilən nəzarətin effektivliyini təmin edir, müxtəlif hüquq-mühafizə orqanlarının və ictimai

qurumların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsinə kömək edir. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin bu əlaməti Azərbaycan Respublikasının müxtəlif normativ-hüquqi aktlarında öz əksini tapmışdır. Məsələn: “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (28 oktyabr 1999-cu il) 12-ci maddəsinə əsasən, polisin fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi müəyyən edilmişdir. Bu Qanunun 12-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən, “Polis haqqında” Qanunun müddələrinin icrasına idarədaxili və idarədənəzarət nəzarət həyata keçirilir.

“Polis haqqında” Qanunun 12-ci maddəsinin II hissəsinə əsasən, polisin fəaliyyətinə idarədaxili nəzarəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, idarədənəzarət nəzarəti isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir.

“Polis haqqında” Qanunun 12-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən isə polis orqanlarında qanunların icrasına nəzarəti qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətləri daxilində məhkəmələr və prokurorluq orqanları həyata keçirirlər. Bu orqanların səlahiyyətləri “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” 10 iyun 1997-ci il və “Prokurorluq haqqında” 7 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmişdir.

Mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik elementlərinin bilavasitə idarəetmə ilə əlaqələndirilməsi. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti – mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik elementlərinin operativ (bilavasitə) idarəetmə ilə əlaqələndirilməsi ilə xarakterizə olunur.

Mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik – bu fəaliyyətin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsində, ümumi qaydaların və normativlərin və s. müəyyən edilməsində ifadə olunur. Bilavasitə idarəetmə üçün - idarəetmənin subyektivi və obyektivi arasında düzünə əlaqələrin mövcud olması xarakterikdir.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti – qanunqüvvəli xarakterə malikdir. Bu əlamətin məzmunu daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin istiqamətlərinin və məqsədlərinə nail olmanın əsas vasitələrinin qanunla müəyyən edilməsindən ibarətdir. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin bu əlaməti çox vacibdir çünki, onun əhatə etdiyi sahə son dərəcədə genişdir. Bu fəaliyyət forması daim vətəndaşlarla, idarə, müəssisə, təşkilatlarla və vəzifəli şəxslərlə münasibətdə həyata keçirilir. Qanundan istənilən kənara çıxma vətəndaşların, idarə, müəssisə və təşkilatların hüquqlarına və qanuni mənafələrinə əhəmiyyətli dərəcədə zərər vura bilər.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin qanunqüvvəli olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, bu fəaliyyət prosesində, hər şeydən əvvəl, qanunun

göstərişləri icra olunur. Qanunun normaları, daxili işlər orqanları tərəfindən konkret həyati vəziyyət və şəraitlərlə bağlı olaraq tətbiq edilir. Bu zaman daxili işlər orqanları (onların vəzifəli şəxsləri) məzmunu qanunun birbaşa göstərişlərinin yerinə yetirilməsindən ibarət olan bilavasitə göstərişləri verə bilərlər (məsələn, əməkdaşın mükafatlandırılması haqqında əmr vermək) və yaxud da digər hərəkətlər edə bilərlər (məsələn: hüquqpozmanın qarşısının alınması və s.).

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin profilaktik is-tiqamətliliyi – daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati xarakterli bütün aparat, xidmət, hissə və qüvvələrinin işinin ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahələrində sivil münasibətlərin inkişafı, daxili işlərin bu və digər sahələrində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara ciddi riayət olunması və onların pozulmasının xəbərdar edilməsi üçün maksimal şəraitin yaradılması formasında təşkil edilməsindən ibarətdir. Bu işdə müvəffəqiyyət yalnız ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik vəziyyətlərinin, hüquqpozmaların törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitin dərinə və hərtərəfli öyrənilməsi, qüvvə və vasitələrin çevik və əsaslandırılmış formada yerləşdirilməsi, həmçinin də hər bir işçinin yüksək peşəkarlıq xidməti ilə nail olmaq olar.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin hüquqi xarakteristikası – daxili işlər orqanları (polis) və onların səlahiyyətli nümayəndələri ilə vətəndaşlar, idarə, müəssisə, təşkilatlar və onların vəzifəli şəxsləri arasında yaranan inzibati-hüquqi münasibətlərdən və onların inzibati-hüquqi tənzimlənməsindən təşəkkül tapır.

İnzibati fəaliyyət prosesində daxili işlər orqanları (polis) digər dövlət orqanları, idarə, müəssisə və təşkilatlarla və vətəndaşlarla, həmçinin də öz sistemi daxilində yuxarı təbəqəli və təbəçiliyində olan orqanlarla, eləcə də digər orqanlarla hər gün çoxsaylı münasibətlərə girir. Bu münasibətlər inzibati-hüquqi normalarla tənzimlənilir və bununla bağlı olaraq, həmin münasibətlər inzibati-hüquqi münasibətlər adlanır. Münasibətlərin harada əmələ gəlməsindən, onların harada yaranmasından və inkişaf etməsindən (daxili işlər orqanlarından kənar və ya onların sisteminin daxilində) asılı olaraq, həm bu münasibətləri tənzimləyən normalar, həm də bu münasibətlərin məzmunu, formaları və realizə üsulları bir-birindən fərqlənirlər. Məsələn: daxili işlər orqanlarının sisteminin daxilində idarədaxili məsələləri tənzimləyən normalar (kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi, öyrədilməsi, mükafatlandırılması və s.); daxili işlər orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə bağlı olaraq, yaranan münasibətləri, yəni idarədən kənar münasibətləri tənzimləyən normalar və s.

Daxili işlər orqanlarının daxili inzibati fəaliyyəti əsasən, daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında inzibati qanunvericiliyin normaları ilə tənzimlənir. Bu normalar daxili işlər orqanları əməkdaşlarının xidməti yerlərinin dəyişdirilməsinin, onlara xüsusi rütbələrin verilməsinin, daxili işlər orqanları əməkdaşlarının mükafatlandırılmasının və intizam məsuliyyətinə cəlb edilmələrinin və s. məsələlərin həll edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Belə hallarda münasibət daxili işlər orqanları ilə onun əməkdaşları arasında yaranır və nəzərə almaq lazımdır ki, belə münasibətlərin məzmunu xeyli dərəcədə münasibət iştirakçılarının (subyektlərinin) təbəçilik vəziyyətləri ilə müəyyən edilir.

Daxili işlər orqanlarının xarici (idarədənəkar) inzibati fəaliyyəti – daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən onların üzərinə düşən vəzifə və funksiyaların bilavasitə yerinə yetirilməsi prosesində yaranır. Belə ki, bu orqanlar idarədənəkar fəaliyyətini həyata keçirərkən onların və ya onların səlahiyyətli nümayəndələrinin göstərişlərinin (sərəncamlarının) hüquq münasibətlərinin digər tərəfi üçün məcburi xarakter daşması ilə xarakterizə olunur. Məsələn: dövlət yol polisi əməkdaşının yol hərəkəti qaydasını pozan sürücü tərəfindən nəqliyyat vasitəsinin saxlanması barədə göstərişinin yerinə yetirilməsi, icazə sistemi təsiri altına düşən ov silahının və digər obyektlərin əldə edilməsinə və saxlanmasına icazənin verilməsi zamanı zəruri sayılan sənədlərin icazə sistemi inspektoru tərəfindən tələb edilməsi; hüquqpozmanın dayandırılması haqqında polis əməkdaşının qanuni tələbinin yerinə yetirilməsi və s.

Mühazirəmizin birinci sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, mühazirəmizin gedişatından görüldüyü kimi, mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə əldə etdiyimiz nəzəri biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə birinci növbədə daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları içərisində daha çox istifadə olunan və öz mahiyyətinə görə daha çox əhəmiyyət kəsb edən inzibati fəaliyyət forması barəsində geniş anlayış əldə etmiş oldunuz. İkinci növbədə isə mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə daxili işlər orqanlarının

(polisin) inzibati fəaliyyətinin mahiyyəti və əsas əlamətləri barədə nəzəri biliklər əldə etmiş oldunuz.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə ümumiyyətlə əldə etdiyimiz nəzəri biliklərin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, siz onları mənimsəməklə gələcək fəaliyyətinizdə öz xidməti vəzifələrinizi düzgün, peşəkarcasına və qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız.

Beləliklə, mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, mühazirəmizin bu sualının açıqlanması ilə əldə etdiyiniz nəzəri biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanması zamanı qeyd etdik ki, polisinqarşısında duran əsas vəzifələrin və polisinqfəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olan □ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi□ fəaliyyət istiqamətinin qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində daxili işlər orqanlarının (polisinq) inzibati fəaliyyətinin rolu geniş və olduqca böyükdür. Ona görə də mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə □daxili işlər orqanlarının (polisinq) inzibati fəaliyyətinin formaları və onların xarakteristikası□ və s. kimi əsas müddəalar haqqında əldə etdiyiniz nəzəri biliklərin sizin gələcək fəaliyyətində mühüm əhəmiyyəti və rolu böyük olacaqdır. Digər tərəfdən isə bu əsas müddəaları mənimsəməklə siz, gələcək fəaliyyətlərinizdə xidməti vəzifələrinizi həm qanunvericiliyə, həm də qanunçuluğun tələblərinə müvafiq olaraq, eləcə də və insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinə riayət edilmə formasında yerinə yetirmiş olarsınız.

Sual 2. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri və əsas istiqamətləri.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri - bu orqanların inzibati fəaliyyətində rəhbər tutulan əsas ideya və müddəalardan ibarətdir. Prinsiplər ictimai inkişafın qanunauyğunluqlarının obyektivliyini, sosial idarəetmə praktikasının əsas əlamətlərini ümumilikdə, daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin isə xüsusilə əks etdirirlər.

Prinsiplərin məzmunu inzibati fəaliyyətin mahiyyətini, onun daha xarakterik əlamətlərini obyektiv olaraq əks etdirir. Prinsiplər hüquq normaları formasında ifadə olunaraq, inzibati fəaliyyətin təşkil edilməsi və həyata keçirilməsinin ümumi müddəalarından ibarətdir. Prinsiplərin belə keyfiyyətə malik olması ilə, onlar icrası və riayət olunması məcburi olan hüquqi tələblər mahiyyətinə malik olurlar.

Bununla yanaşı, inzibati fəaliyyətə tənzimləyici təsir göstərən bəzi ideyalar - prinsiplər, qanunvericilikdə özlərinin möhkəmlən-dirilməsini müvafiq ifadə formalarında tapmırlar, beləliklə də onlar, daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti üçün hüquqi və səciy-yəvi xarakter daşıyırlar. Belə ideyalara – prinsiplərə humanizm, sosial ədalətlik, demokratizm və s. kimi prinsipləri aid etmək olar. Sosial xarakterli prinsiplər – dünyabaxışlı ümumi xarakter daşıyırlar. Lakin, sosial ədalətlik, humanizm, demokratizm ideyaları və digər prinsiplər daxili işlər orqanlarının bütün fəaliyyətinin əsasını təşkil etməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, vətəndaşların həyatının, hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafelərinin, cəmiyyətin mənafelərinin mühafizəsi və daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin digər humanitar məqsədlərinə yalnız sosial ədalətlik, humanizm, demokratizm prinsipləri və digər prinsiplər əsasında nail olmaq olar. Lakin, belə vəziyyətlərdə vətəndaşlarda müdafiə hüququnun, təqsirsizlik prezumpsiyasının və digər hüquqi və məniyyəvi rəhbər ideyalarının olması əsas şərtlərdən biri kimi hesab edilir.

Məqsədlər (vəzifələr) nəinki inzibati fəaliyyətin xarakterini və onun prinsiplərinin sistemini müəyyən edir, həm də özləri də prinsiplərlə ölçülülər. Məqsəd – inzibati fəaliyyətin nəyə yönəldilməsidir, prinsiplər isə - onun necə, hansı formalarda həyata keçirilməsi suallarına cavab verir. Prinsiplər fəaliyyət formalarına, metodlarına, strukturlarına, kadrlarına və prosesinə təsir göstərir.

Prinsiplərdə aşağıdakı əsas tələblər öz əksini tapır:

- inzibati fəaliyyət sahəsinə aid olan xidmət və bölmələrin yaradılması və təşkil edilməsinə qoyulan tələblər;
- daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti sahəsinə aid olan xidmət və bölmələr tərəfindən funksiyalarının həyata keçirilməsinə qoyulan tələblər;
- inzibati fəaliyyətin strategiyasına, taktikasına və iş üslubuna qoyulan tələblər;
- inzibati fəaliyyətin subyektləri və obyektləri arasında yaranan qarşılıqlı münasibətlərin xarakterinə qoyulan tələblər və s.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri bütövlükdə daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti üçün ümumi xarakterə malik olan əlamətlərin obyektiv təsir göstərən qanunauyğunluqların nəticələrinin ifadə olunmasından ibarətdir. Prinsiplər insanlar tərəfindən müəyyən edilir və formalaşdırılır. Lakin, prinsiplərin insanlar tərəfindən işlənib hazırlanması, heç də onların təmiz subyektiv xarakter daşması demək deyil. Prinsiplər ictimai münasibətlərin inkişafının real proses və təzahürlərinin mahiyyətini əks etdirir, yəni onlar obyektiv xarakter daşıyırlar.

Beləliklə, prinsiplər inzibati fəaliyyətin əsasını təşkil edirlər. Bütün digər xüsusiyyət və münasibətlər də əsaslardan yaranır. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, fəaliyyətin prinsipial əsası necədirsə, onun mahiyyəti də elədir.

DİO-nun inzibati fəaliyyətinin prinsipləri özlərinin sistemini yaradırlar, onlar bu sistemdə bir-biri ilə bu və ya digər dərəcədə əlaqəli və bir-birindən asılı vəziyyətdə olurlar. Buna görə də inzibati fəaliyyətin effektivliyinə prinsiplərin bütün sistemini ardıcılıqla və onların hər birini ayrılıqda tətbiq etməklə nail olmaq olar. Bununla yanaşı, sistemdən bu və ya digər prinsipin ayrılması, hər bir prinsipin konkret rolunun müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır və bu da onların praktiki tətbiqini asanlaşdırır.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri sistemində sosial-hüquqi və təşkilati prinsiplər fərqləndirilir.

Sosial-hüquqi prinsiplərə - ümumsosial xarakter daşıyan və inzibati fəaliyyəti həyata keçirən bu və ya digər orqanın səviyyəsindən və sistemdə tutduğu yerdən, əməkdaşın tutduğu vəzifəsindən asılı olmayaraq, inzibati fəaliyyətdə realizə olunan prinsiplər aiddirlər. Sosial-hüquqi prinsiplərin hər birinin rolunun vacibliyi onunla şərtləndirilir ki, onlar daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin sosial (mənəvi, hüquqi) qaydalarının əsasını təşkil etməsi ilə şərtləndirilir.

Bu prinsiplərə aşağıdakılar aiddir:

- humanizm;
- sosial ədalətlik;
- demokratizm;
- xalqın inamına və dəstəyinə arxalanmaq;
- qanunçuluq;
- elmilik;
- aşkarlığın və peşə sirrinin əlaqələndirilməsi.

Təşkilati prinsiplərə - daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyət-yətinin yaradılmasında və təşkil edilməsində rəhbər tutulan prinsiplər aiddirlər. Bu prinsiplər inzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat, xidmət, orqan, bölmə və digər təşkilati strukturlarının yaradılması zamanı rəhbər tuturlar. Göstərilən prinsiplərin tətbiq edilməsi orqanların fəaliyyət göstərməsinin və strukturunun daha çox optimal variantlarının seçilməsinə, fəaliyyətin subyektləri arasında səlahiyyətlərin səmərəli bölüşdürülməsinə, inzibati fəaliyyətin funksiyalarının həyata keçirilməsi zamanı paralelliyi və təkrarlılığı aradan qaldırmağa imkan verir.

Təşkilati prinsiplərin sistemi təyinat və mahiyyətlərinə görə aşağıdakı 2 qrupa bölünür:

- inzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat və xidmətlərin təşkili prinsipləri;
- inzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat və xidmətlərin fəaliyyət prinsipləri.

Təşkilati prinsiplərin birinci qrupuna aşağıdakı prinsiplər aiddir:

- sahəvi;
- ərazi;
- xətti;
- funksional;
- tabeçilik.

Sahəvi prinsip. Sahəvi prinsip inzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat və xidmətlərin təşkilində aparıcı rol oynayır. Ona müvafiq olaraq bu və ya digər növ inzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün (ictimai qaydanın qorunması, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi və s.) müvafiq aparat, xidmət və bölmələr yaradılır. Aparat və xidmətlərin sahəvi prinsip üzrə təşkil edilməsi ixtisaslaşdırılmanı təmin edir, işdə inzibati fəaliyyətin müxtəlif növlərinin xüsusiyyətlərini nəzərə almağa, əməkdaşların peşəkarlığını və fəaliyyətin effektivliyini artırmağa imkan verir.

Ərazi prinsip. Bu prinsip müvafiq istiqamətli inzibati aparat və xidmətlərin yaradılması zamanı onların yerləşdiyi və fəaliyyət göstərdikləri inzibati ərazi qurumlarının (rayon, şəhər və s.) xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasını nəzərdə tutur.

Inzibati ərazi vahidlərinin xüsusiyyətlərinə coğrafi mühit, əhəlinin sayı, demografik mühit, əməliyyat şəraiti və s. kimi xüsusiyyətlər aiddir.

Xətti prinsip. Bu prinsipin tətbiq edilməsi inzibati fəaliyyəti həyata keçirən növ aparat və xidmətlərin təşkilini təmin edir. Bu prinsipə əsasən hər bir rəhbər öz səlahiyyətləri çərçivəsində təbəçiliyində olanlarla münasibətdə idarəetmənin bütün hüquq və funksiyalarına malik olur. Belə təşkilətmədə hər bir təbəçilikdə olanın yalnız bir bilavasitə rəisi olur və təbəçilikdə olanın bütün fəaliyyət məsələləri də onun səlahiyyətində olur. Xətti prinsip adətən sayına görə böyük olmayan işçilərin qrup və kollektivinin təşkili zamanı, işin nisbətən mürəkkəb olmadığı və dar ixtisaslaşmanın tələb edilmədiyi zaman tətbiq edilir. Bu prinsip əsasında daha çox təbəçiliyində heç kəsi olmayan, bilavasitə icraçı tərəfindən idarə olunan aşağı aparatlar təşkil edilirlər.

Xətti prinsip xüsusən polisə post-patrul xidmətinin nizami hissələrinin təşkilinin əsasını təşkil edir.

Funksional prinsip. DİO-nun aparat, xidmət və bölmələrinin mürəkkəb struktura malik olması zamanı vahid rəhbər bütün səlahiyyətləri həyata keçirmək iqtidarında olmur. Bununla bağlı olaraq xətti struktur funksional strukturla əlaqələndirilir.

Funksional prinsipin mahiyyəti maddi-texniki (təsərrüfat, maliyyə, kadr), orqanın işinin planlaşdırılması funksiyasını və s. kimi təminədiçi və əlaqələndirici funksiyaları realizə edən xidmət və bölmələrin yaradılması və onların fəaliyyətindən ibarətdir. Aparatın (xidmətin) strukturunun yaradılması zamanı funksional prinsipin tətbiq edilməsi rəhbərə funksional bölmələr vasitəsi ilə konkret məsələləri həll etmək imkanını verir.

Funksional prinsip əməyin ixtisaslaşdırılmasını, məsələlərin peşəkarcasına həllini təmin edir, nəzarətin təsir qüvvəsini artırır, rəhbərlərin işlərini sadələşdirir. Funksional aparatlar bu zaman idarəçilik təsirini xətti və sahəvi bölmələrə özləri bilavasitə yox, onların strukturuna daxil olduqları orqanın rəhbəri vasitəsilə göstərir.

Təbəçilik prinsipi. DİO-nun (polisə) inzibati fəaliyyətinin bu prinsipi əsasən, inzibati fəaliyyətlə məşğul olan daxili işlər orqanlarının aşağı təbəçəli

orqan, aparat, xidmət, bölmə və digər təşkilati strukturlarının gündəlik fəaliyyətlərinin dövlətin ümumi siyasətinə müvafiq olaraq istiqamətləndirilməsinə imkan yaradır, respublika miqyasında qabaqcıl təcrübənin ümumiləşdirilməsi ilə ic-ti-mai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edil-mə-sinin forma və metodlarının mütəmadi olaraq təkmilləş-diril-mə-si təmin edilir və onların gündəlik fəaliyyətlərinə nəzarət edilir.

“Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının 28 oktyabr 1999-cu il tarixli Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən “Polis haq-qında” müddəalarının icrasına idarədaxili və idarədənənar nəzarət həyata keçirilir.

Polisin fəaliyyətinə idarədaxili nəzarəti Azərbaycan Respubli-kasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində Daxili İşlər Nazirliyi, idarədənənar nəzarəti isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir.

Beləliklə, təbəçilik prinsipinə əsasən yerli şərait və xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, mərkəzləşdirilmiş (ümumi) rəhbərlik ilə bilavasitə rəhbərlik uyğunlaşdırılır.

Təşkilati prinsiplərin ikinci qrupuna aşağıdakı prinsiplər aiddir:

- inzibati fəaliyyətin subyektləri arasında səlahiyyətlərin sə-mərəli bölüşdürülməsi;
- bu fəaliyyət subyektlərinin işlərinin nəticələrinə görə mə-suliyyəti;
- vahid rəhbərliyin kollegiallıqla uyğunlaşdırılması və s.

Səlahiyyətlərin səmərəli bölüşdürülməsi – hər bir orqanın, aparatın, xidmətin, bölmənin və işçinin vəzifələrinin, hüquq-ları-nın və vəzifə borclarının hüquqi cəhətdən möhkəmləndirilməsini, inzibati fəaliyyətdə onların qarşılıqlı münasibətlərinin nizamlan-masını nəzərdə tutur.

İşin nəticələrinə görə məsuliyyət. Səlahiyyətlərin səmərəli bölüşdürülməsi prinsipi ilə inzibati fəaliyyəti həyata keçirən xid-mət, bölmə və işçilərin öz işlərinin nəticələrinə görə məsuliyyəti prinsipi sıx bağlıdır. İnzibati fəaliyyət subyektlərinin xidmətdə aşkar edilmiş çatışmazlıqları, nöqsan və səhvləri onların intizam və digər məsuliyyətə cəlb olunmasına səbəb olur. Məsuliyyətin müəyyən edilməsi işin keyfiyyətinin və effektivliyinin artmasına xidmət edir. Bu prinsipinin mahiyyəti əməkdaşların xidməti vəzi-fələrinə vicdanla yanaşmağı, rəislərin təbəçiliklərində olanlara qar-şı tələbkarlıqlarının artırılmasını, insanlara diqqətli və qayğı-keşliklə münasibəti tərbiyə etməkdən ibarətdir.

Təkbəşçılığın və kollegiallığın uyğunlaşdırılması. DİO-nun fəaliyyəti təkbəşçilik prinsipi əsasında təşkil edilir. DİO-nun fəaliyyətinin bu prinsipi əsasında təşkil edilməsi lazımı nizam-intizamı, mütəşəkkilliyi, işdə operativliyi, tapşırılmış işə görə işçinin şəxsi məsuliyyətini təmin edir.

Bununla yanaşı, təkbəşçilik daha mürəkkəb və vacib məsələlərin kollegial surətdə müzakirəsini istisna etmir. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətində təkbəşçilik ilə və kollegiallığın uzlaşdırılması prinsipi aparat, xidmət və bölmələrə rəhbərlikdə təkbəşçiliyin inzibati fəaliyyətin əsas kompleks məsələlərinin kollegial surətdə (kollektiv surətdə) müzakirə etməklə görülən işin nəticələrinə görə rəhbərin şəxsi məsuliyyəti ilə uzlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu da birtərəfli, subyektiv qərarların qəbul edilməsindən çəkinməyə imkan verir.

Məsələlərin kollegial müzakirəsinin yayılmış formasına orqan, aparat, xidmət və bölmə rəisinin yanında əməliyyat müşavirələrinin keçirilməsini misal olaraq, göstərmək olar. Beləliklə, təkbəşçilik formasında operativ sərəncamvermə cari məsələlərin həlli ilə kollegial surətdə müzakirə edilmiş qərarların həyata keçirilməsini əlaqələndirir.

DİO-nun inzibati fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- ictimai yerlərdə əmin-amanlıq vəziyyətinin təmin edilməsi;
- şəxsiyyətin, onun hüquq və azadlığının mühafizəsi;
- vətəndaşların, idarə, müəssisə və təşkilatların qanuni maraqlarının qorunması;
- hüquqazidd hərəkətlərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması;
- barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxslərə qarşı inzibati-prosessual təmin etmə tədbirlərinin və inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi və s.

İnzibati-hüquqi vasitələrlə eyni tipli (oxşar) vəzifələrin yerinə yetirilməsi – bu zaman yaranan ictimai münasibətlərin xarakteri ilə müəyyən edilən birtipli hərəkətlərin törədilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Belə tipli hərəkətlərin məcmusu inzibati fəaliyyətin növünü təşkil edir.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin növləri aşağıdakılardır:

- polis post-patrul xidməti;
- icazə sisteminin həyata keçirilməsi;
- pasport-qeydiyyat sisteminin həyata keçirilməsi;

- polis sahə inspektorlarının fəaliyyəti;
- mülkiyyətin müqavilə ilə mühafizəsi;
- DİO-nun (polisin) təbiətin və ətraf mühitin mühafizəsində iştirakı;
- hüquqpozmaların profilaktikasının təşkili və s.

Mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, mühazirəmizin bu sualının açıqlanması ilə əldə etdiyiniz nəzəri biliklər, sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə birinci növbədə daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin prinsipləri, ikinci növbədə isə onların növləri barədə nəzəri biliklər əldə etmiş oldunuz.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə əldə etdiyiniz bu nəzəri bilikləri siz gələcək xidməti fəaliyyətinizdə rəhbər tutmaqla öz xidməti vəzifələrinizi düzgün və qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız.

Sual 3.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin funksiyaları və formaları.

DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətinin məzmunu – onun qanunvericiliklə müəyyən edilmiş formalarda və müvafiq metod-larla həyata keçirilən funksiyalarının realizəsindən ibarətdir.

DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyəti - bu fəaliyyətin müəyyən istiqamətləri kimi başa düşən bir sıra funksiyalara bölünmüşdür. Çünki, hər bir funksiya məzmun və mahiyyət etibararı ilə hərəkətin (fəaliyyətin) xüsusiləşməsi və eyniliyi, müəyyən məqsədə yönəldilməsi ilə xarakterizə olunur. Funksiyalar yekun nəticədə praktikanın (təcrübənin) obyektiv amilləri və tələbatları ilə şərtləndirilir. Hər bir funksiyanın məzmunu isə inzibati fəaliyyətin obyektinin səciyyəviliyi ilə müəyyən edilir.

Bununla yanaşı, bir çox funksiyaların məzmunu (strukturu) istənilən vəziyyətdə daimi olaraq qalır. Beləliklə, DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətinin funksiyalarının aşağıdakı növlərə bölünməsi qəbul edilmişdir:

- ümumi funksiyalar;
- xüsusi (əsas) funksiyalar;
- təminədiçi funksiyalar.

Polisin inzibati fəaliyyətinin ümumi funksiyalarına aşağıdakı funksiyalar aiddir:

- proqnozlaşdırma;
- planlaşdırma;
- təşkil etmə;
- nizama salma;
- uçot;
- yoxlama.

Proqnozlaşdırma – alınmış məlumatlar və onların təhlili, həmçinin də elmi nailiyyətlər əsasında hər hansı bir prosesin inkişafında dəyişikliklərin elmi cəhətdən qabaqcadan görülməsi kimi başa düşülür.

Polisin inzibati fəaliyyətində proqnozlaşdırma - polis in-zibati fəaliyyətinin obyektı olan ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahələrində və daxili işlərin digər sahələrində baş verən bu və ya digər proseslərin inkişafının istiqamət və məqsədlərinin müəyyən edilməsindən, həmçinin də qarşıya qoyulmuş

məqsədə nail olmaq üçün lazım olan proqramların işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Polisin inzibati fəaliyyətində planlaşdırma – bu fəaliyyətin qarşısında duran vəzifələrinin yerinə yetirilməsi və funksiya-larının həyata keçirilməsi üçün polisin inzibati fəaliyyətini həyata keçirən orqanların, aparatların, xidmətlərin, bölmələrin, nizami hissələrin və bu orqanların əməkdaşlarının gündəlik fəaliyyətlə-rinin planlaşdırılmasından ibarətdir.

Planlaşdırma – daxili işlər sahəsində idarəetmə prosesinin ümumi funksiyalarından biri kimi qarşıdakı fəaliyyət dövrünə sosial sistemlərin məqsəd və vəzifələrinin, onlara nail olma üsul və vasitələrinin, eləcə də onların həll edilməsi ardıcılığının və yerinə yetirilməsi müddətlərinin müəyyən edilməsi üzrə idarəetmə subyektinin fəaliyyəti başa düşülür.

Planlaşdırmanın əhəmiyyəti - polis orqanlarının gündəlik işi-nə məqsədyönlü və konkret xarakter verməkdən, cinayətkarlıqla mübarizənin, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsiz-liyin təmin edilməsinin daha aktual problemlərinin həllində əsas gücün bir yerə cəmləşdirilməsinə şərait və imkan yaratmaqdan, eləcə də qarşıya qoyulmuş vəzifələrin vaxtında həll edilməsinə köməklik göstərməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası DİN-in 13 iyul 2009-cu il tarixli 390 №-li əmri ilə təsdiq edilmiş “Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis or-qanlarının işinin təşkili haqqında” Təlimata və DİN-in 14.05.2002-ci il tarixli 186/XIÜ nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş «DİO-da analitik işin və planlaşdırmanın təşkili qaydalarının təsdiq edilməsi barədə» Təlimata müvafiq olaraq,DİO-da fəaliy-yətin planlaşdırılması aylıq, rüblük, yarımillik və illik ola bilər.

Polisin inzibati fəaliyyətinin təşkil etmə funksiyası – in-zibati fəaliyyətin idarə edən və idarə olunan sisteminin təşkil edil-məsindən, müvafiq quruluşun təşkil edilməsi vasitəsi ilə bu sis-tem-lərin nizama salınmalarının təmin edilməsindən və təşkil edil-miş sistemdə baş verən proseslərin tənzimlənməsindən ibarətdir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin təşkil etmə funksiyası – polisin inzibati fəaliyyətini həyata keçirən xidmətlərin, orqanların, böl-mə-lərin, qrupların və digər subyektlərin təşkil edilməsini, yenidən təşkil edilməsini, ləğv edilməsini, onların hüquq və vəzifələrinin, qarşılıqlı əlaqə qaydalarının müəyyən edilməsini, kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsini və s. ifadə edir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin nizamasalma funksiyası – təşkil etmə funksiyası ilə sıx əlaqədardır. Nizamasalma funksiyasının təyinatı inzibati fəaliyyətin subyektləri tərəfindən bu fəaliyyətin səmərəli həyata keçirilməsi üçün zəruri olan onların nizamasalınmış vəziyyətini qorumaqdan ibarətdir. Nizamasalma funksiyası vasitəsi ilə inzibati fəaliyyəti həyata keçirən xidmətlərin, bölmələrin fəaliyyətlərinə, polis əməkdaşlarının davranışlarına bilavasitə rəhbərlik həyata keçirilir. Nizamasalma funksiyası olmadan, inzibati fəaliyyətin qabaqcadan müəyyən edilmiş proqrama müvafiq olaraq məqsədə yönəldilmiş formada həyata keçirilməsi qeyri mümkündür.

Polisin inzibati fəaliyyətinin uçot funksiyası – məlumatların toplanılmasının, ötürülməsinin, saxlanılmasının və yenidən işlənməsinin təmin edilməsindən, yəni inzibati fəaliyyətin subyektlərinin fəaliyyət göstərmələri, onların üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi, vəsait mənbələrinin mövcudluğu və istifadə edilməsi, texniki vasitələrin vəziyyəti haqqında, həmçinin də inzibati fəaliyyətin təsir göstərdiyi obyektlərin vəziyyəti haqqında məlumatların sayca ölçülməsindən, qeydiyyatı alınmasından və qruplaşdırılmasından ibarətdir.

Yoxlama funksiyası. Uçot-yoxlama funksiyası üçün əsaslı zəmin yaradır. Polisin inzibati fəaliyyətinin ümumi funksiyası kimi yoxlama funksiyasının mahiyyəti fəaliyyət obyektinin real vəziyyətinin verilmiş (tapşırılmış) proqrama uyğun olmasının və ya uyğun olmamasının müəyyən edilməsindən ibarətdir. Yoxlama yerinə yetirilən hərəkətlərin (fəaliyyətin) qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrə nə dərəcədə uyğun olmasının aşkar edilməsinə kömək edir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin xüsusi (əsas) funksiyaları – bu fəaliyyətin qarşısında duran məqsəd və vəzifələrinin bilavasitə yerinə yetirilməsinə xidmət edir.

Polisin xarici inzibati fəaliyyətinin məzmununu - inzibati fəaliyyətin xüsusi (əsas) funksiyalarının məcmusu təşkil edir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin xüsusi (əsas) funksiyalarına aşağıdakı kimi funksiyalar aiddir:

- vətəndaşların şəxsi təhlükəsizliyinin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, şəxsiyyətin həyatının, şərəf və ləyaqətinin, onların hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafeələrinin, cəmiyyət və dövlətin qanuni mənafeələrinin cinayətkar və digər hüquqazidd qəsdlərdən qorunması;

- cinayətlərin və digər hüquqpozmalarının xəbərdar edilməsi, cinayətlərin və digər hüquqpozmalarının törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitin aşkar edilməsi, onların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsi;

- hüquqpozma törədən şəxslərlə fərdi profilaktika işinin həyata keçirilməsi, vətəndaşların hüquqi cəhətdən maarifləndirilməsi ;

- küçələrdə, meydanlarda, nəqliyyatlarda və digər ictimai yerlərdə, o cümlədən ictimai-siyasi, mədəni, idman və digər kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

- fəvqəladə vəziyyət elan olunmuş və xüsusi idarəetmə forması tətbiq edilmiş yerlərdə və yaşayış məntəqələrində ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

- icazə sisteminin həyata keçirilməsi (odlu silahların və onların sursatlarının əldə edilməsinə, istifadəsinə və saxlanmasına, icazə sistemi təsiri altına düşən obyektlərin açılmasına və fəaliyyət göstərmələrinə icazənin verilməsi);

- vətəndaşlar tərəfindən yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyata alınmaları qaydalarına riayət etmələrinə nəzarətin həyata keçirilməsi;

- əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası ərazisində olmaları və Azərbaycan Respublikası ərazisindən tranzitlə keçmələri qaydalarına riayət etmələrinə nəzarətin həyata keçirilməsi;

- yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

- müqavilə ilə mülkiyyətin mühafizəsi;

- əhaliyə sosial köməkliyin göstərilməsi;

- hüquqpozmalardan və bədbəxt hallardan xəsarət almış, köməksiz vəziyyətdə qalmış şəxslərə təcili köməkliklərin göstərilməsi barədə tədbirlərin görülməsi;

- qəzaların, yanğınların, təbii fəlakətlərin və digər fəvqəladə hadisələrin nəticələrinin ləğv edilməsi, əhalinin xilas edilməsi və onlara köməklik göstərilməsi, nəzarətsiz qalmış əmlakın mühafizəsi üzrə təcili tədbirlərin görülməsi;

- tapılmış və polisə təhvil verilmiş sənədlərin, əşyaların, qiymətli şeylərin və digər əmlakın saxlanılması və qaytarılması barədə tədbirlərin görülməsi;

- ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi məsələləri üzrə səlahiyyətli dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul edilmiş aktlarının vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən icra edilməsinə öz səlahiyyətləri çərçivəsində yoxlamağın və nəzarətin həyata keçirilməsi;

- inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın həyata keçirilməsi;
- səlahiyyətləri çərçivəsində inzibati tənbehlər haqqında qərar-ların icrasının həyata keçirilməsi və s.

Polisin inzibati fəaliyyətinin təminedicisi funksiyaları – bu fəaliyyətin ümumi və xüsusi (əsas) funksiyalarının yerinə yetirilməsinə xidmət edir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin təminedicisi funksiyalarına aşağıdakı kimi funksiyalar aiddir:

- kadr;
- maliyyə;
- təsərrüfat;
- kargüzarlıq;
- maddi-texniki;
- polisin inzibati fəaliyyətini təmin edən digər funksiyalar.

Polisin inzibati fəaliyyətinin ümumi, xüsusi (əsas) və təminedicisi funksiyaları bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə və bir-birindən asılı vəziyyətdədirlər. Onların məcmusu polisin inzibati fəaliyyətinin məzmununu və fəaliyyət sahəsini (həcmi, məzmununu) təşkil edir.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin formaları. DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətinin funksiyaları-bu fəaliyyəti həyata keçirən subyektlərin konkret hərəkətlərində realizə olunurlar.

İnzibati fəaliyyətin funksiyalarını həyata keçirən subyektlərin hərəkətləri özlərinin formalarını bu subyektlərin fəaliyyətlərinin müəyyən formalarında tapırlar.

Beləliklə, forma dedikdə – subyektlərin hərəkətlərinin mahiyyətinin obyektivləşdirilmiş ifadə olunması başa düşülür. Polisin inzibati fəaliyyətinin funksiyaları praktiki olaraq bu fəaliyyətin müəyyən formalarının vasitəsi ilə həyata keçirilir və bu fəaliyyətin səmərəliliyi müəyyən dərəcədə bu və ya digər formalardan is-ti-fadə olunmasından asılıdır. Formalar inzibati fəaliyyətin funksiyalarının məqsədəuyğun yerinə yetirilməsinin təmin edilməsinə xidmət edirlər.

Polisin inzibati fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində konkret formanın növünün seçilməsi inzibati fəaliyyətin subyektlərinin üzərinə düşən vəzifə və funksiyaların onlar tərəfindən yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan hərəkətlərin xarakteri ilə müəyyən edilir. Belə ki, bəzi hallarda belə hərəkətlərin həyata keçirilməsi hüquqi nəticələrin yaranmasına səbəb olur, digər hallarda isə hüquqi nəticələrin yaranmasına səbəb olmur (məsələn, hüquqi təbliğat, qabaqcıl

təcrübənin öyrənilməsi, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində iştirak edən ictimai qurumların üzvlərinin təlimatlandırılması və s.).

Daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin forması – daxili işlər orqanlarının (polisin) qarşısında duran vəzifələrin əməli olaraq yerinə yetirilməsi məqsədi ilə törədilən konkret eyni tipli (məzmunlu, sahəvi) hərəkətlərin təşkilati-hüquqi xarici təzəhür formasıdır.

Deməli, forma – inzibati fəaliyyəti həyata keçirən daxili işlər orqanlarının (polisin) və onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətinin mahiyyətinin obyektivləşdirilmiş ifadə edilmə formasıdır. Bu zaman forma – daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin məzmununu açıqlamaqla yanaşı, onun həyata keçirilməsinin konkret yollarını da göstərir.

Buna müvafiq olaraq, polis in zibati fəaliyyətinin formalarını hüquqi məzmununa görə aşağıdakı iki növə bölmək qəbul edilmişdir:

- hüquqi;
- qeyri-hüquqi.

Polisin inzibati fəaliyyətinin hüquqi formaları – onlarda inzibati fəaliyyətin subyektlərinin səlahiyyətlərinin dövlət-hakimiyyət, idarəçilik-icraçılıq, qanunqüvvəli xarakterə malik olması daha aydın formada ifadə olunması ilə xarakterizə olunur.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin hüquqi formasının məzmunu - inzibati fəaliyyətin bu fəaliyyət formasında həyata keçirilməsinin hüquqi nəticə yaratmasından, yəni bu fəaliyyət formasında həyata keçirilən hərəkətlərin hüquqi nəticə yaratmasından ibarətdir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin hüquqi formaları polis in fəaliyyətinin digər təşkilati-hüquqi formalarından (əməliyyat-axtarış və cinayət-prosessual formalarından) polis in vəzifə və funksiyalarının inzibati-hüquqi vasitələrlə yerinə yetirilməsinin praktiki olaraq, bu fəaliyyət forması ilə təşkil və realizə edilməsi ilə fərqlənir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin müxtəlif məzmunlu vəzifə və funksiyaları – bu fəaliyyətin hüquq normaları ilə müəyyən edilmiş müxtəlif formalarının mövcud olmasını şərtləndirir və formalar qanunvericilikdə müəyyən edilir. Onlar polis in hüquqi vəziyyətini, səlahiyyətlərini, inzibati fəaliyyətini və onun subyektlərinin fəaliyyətini tənzimləyir. Məsələn, “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər

Nazirliyi haqqında” Əsasnamə, “Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanları haqqında” Əsasnamə və s.

Beləliklə, inzibati fəaliyyətin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün onun subyektləri yalnız müvafiq normativ hüquqi akt-da müəyyən edilmiş formalardan istifadə edə bilirlər. Normativ hüquqi aktda müəyyən edilmiş formalara riayət edilməməsi inzi-bati fəaliyyət subyektlərinin hərəkətlərinin qeyri-qanuni və ya mübahisəli olmasına səbəb olar.

Bununla yanaşı, polisin inzibati fəaliyyətin yaradıcılıq xarakterinə malik olması qanunvericiliklə müəyyən edilmiş bu və ya digər formaların seçilməsində bu fəaliyyətin subyektlərinə müstəqil qərar qəbul etmək imkanı yaradır. Müvafiq formaların seçilməsi konkret həyati vəziyyət, onun seçilməsinin effektivliyi və məqsədəuyğunluğunu nəzərə alınaraq həyata keçirilməlidir.

DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətinin hüquqi formasına- onun həyata keçirilməsi prosesində aşağıdakı kimi hərəkətlərin yerinə yetirilməsini misal olaraq göstərmək olar:

- polis əməkdaşının mükafatlandırılması və ya intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi;
- inzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi;
- odlu silahın əldə edilməsi, saxlanması üçün daxili işlər orqanları (polisin) tərəfindən vətəndaşa icazənin verilməsi;
- polis əməkdaşının bir xidməti sahədən digər xidməti sahəyə keçirilməsi barədə əmrin verilməsi və s.

Polisin inzibati fəaliyyətinin hüquqi formaları məzmunlarına, müəyyən məqsədə yönəldilməsinə, ifadə olunma üsullarına görə təsnifləşdirilirlər.

Polisin inzibati fəaliyyətinin hüquqi formalarını məzmunlarına görə ümumiyyətlə aşağıdakı iki növə bölünməsi qəbul edilmişdir:

- normayaradıcı;
- hüquqtətbiqedici.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin normayaradıcı fəaliyyət formasına – Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin əsasnamələrinin, nizamnamələrinin, təlimatlarının, göstərişlərinin, əmrlərinin qərarlarının və s. normativ-hüquqi aktlarının qəbul edilməsini və nəşr edilməsini misal olaraq göstərmək olar. Polisin inzibati fəaliyyətinin subyektləri, ümumiyyətlə, normayaradıcılıq formasından istifadə etmirlər, çünki normayaradıcılıq fəaliyyət formasının həyata keçirilməsi polis orqanlarının səlahiyyətlərinə aiddir.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin hüquqtətbiq-edicici fəaliyyət formasına isə – daxili işlər orqanı (polis orqanı) rəisinin bu və ya digər əməkdaşın vəzifəyə təyin edilməsi haqqında əmrini (bu, hüquqtətbiqedicici fəaliyyət formasının nizam-layıcı fəaliyyət formasıdır) və ya daxili işlər orqanı (polis orqanı) rəisinin inzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati cərimə formasında inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi haqqında qərarını (bu isə hü-quqtətbiqedicici fəaliyyət formasının hüquqmühafizəedicici forması-dır) misal olaraq göstərmək olar. Polisin inzibati fəaliyyətinin hü-quq-tətbiqetmə fəaliyyət forması - bu fəaliyyətin əsas hüquqi for-masıdır.

Polisin hüquqtətbiqedicici inzibati fəaliyyəti – fərdi aktın qəbul edilməsi məqsədi ilə subyektlərin hərəkətlərində konkret hüquqi əhəmiyyət kəsb edən faktın müvafiq hüquq normasına əsaslan-dırılmasından ibarətdir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin hüquqtətbiqedicici fəaliyyət forması özündə aşağıdakı kimi hərəkətlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

- subyekt tərəfindən işin faktiki vəziyyətinə uyğun olaraq nor-manın tətbiq edilməsinin müəyyən edilməsini;

- məlum vəziyyətə tətbiq ediləcək müvafiq hüquq normaları-nın seçilməsi, axtarılması, yəni normanın hüquqi qüvvəsinin hə-qi-qiliyinin yoxlanılması, zaman və məkana görə onun təsir qüv-vəsi həddinin aşkar edilməsini;

- normaların mənasının və məzmunun öyrənilməsi, yəni onun şərh edilməsini;

- iş üzrə qərarın, fərdi aktın qəbul edilməsini;

- hüquq normasının tətbiq edilməsi ilə aktının icra edilməsini və s.

Hüquqtətbiqedicici formanın vasitəsi ilə həll edilən işlərin və məsələlərin xarakterindən asılı olaraq, hüquqtətbiqedicici fəaliyyət forması aşağıdakı iki formaya bölünür:

- nizamlayıcı;

- hüquqmühafizəedicici.

Hüquqtətbiqetmənin nizamlayıcı fəaliyyət forması – təşkilati, idarəçilik – sərəncamvericilik xarakterli konkret işlərin həll edil-məsi (məsələn: vəzifəyə təyin etmə, polis əməkdaşına tapşırıq-ların verilməsi və s.), vətəndaşların, dövlət orqanlarının, qeyri-hö-kumət təşkilatlarının, idarə, müəssisə və təşkilatların, eləcə də hü-ququn digər subyektlərinin hüquq, azadlıq və qanuni mənafe-lə-rinin həyata keçirilməsi üçün (məsələn: vətəndaşa ov silahının əldə edilməsi üçün icazənin verilməsi; avtomotonəqliyyat vasitə-lərinin qeydiyyatına alınması; idarə,

müəssisə və təşkilatlara icazə sistemi təsiri altına düşən predmetlərin alınmasına icazənin verilməsi və s.) istifadə olunur.

Hüquqtətbiqetmənin hüquqmühafizəedici formasının vasitəsi ilə – polisin inzibati fəaliyyəti sahəsində hüquq normaları ilə nizama salınan ictimai münasibətlərin mühafizəsi həyata keçirilir, onların toxunulmazlığı təmin edilir. Şəxsiyyətin, onun hüquq və azadlıqlarının mühafizəsi, vətəndaşların, dövlət orqanlarının, qey-ri-hökumət təşkilatlarının, idarə, müəssisə və təşkilatların qanuni mənafelərinin mühafizəsi həyata keçirilir. İnzibati-hüquqi və digər hüquqi vəzifələrini yerinə yetirməyən şəxslərə qarşı dövlətin məcburetmə tədbirləri tətbiq edilir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin hüquqtətbiqedici (nizamlayıcı və hüquqmühafizəedici) formaları müəyyən məqsədə yönəldilməsinə görə (istifadə edilmə məqsədinə görə) aşağıdakı iki formaya bölünür:

- daxili fəaliyyət forması;
- xarici fəaliyyət forması.

Daxili fəaliyyət forması aşağıdakı kimi təşkilatdaxili fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunur:

- ştat məsələlərinin həll edilməsi;
- kargüzarlıq işinin aparılması;
- inzibati fəaliyyətin xidmətlərinə, bölmələrinə və digər sub-yektlərinə bilavasitə rəhbərliyin və idarəetmənin həyata keçirilməsi;
- inzibati fəaliyyətin maddi-texniki, digər təmin etmə məsələlərinin həll edilməsi və s.

Xarici fəaliyyət forması – inzibati fəaliyyətin məzmununu təşkil edən, bu fəaliyyətin subyektlərinin üzərinə düşən vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədi ilə istifadə olunur.

Polisin inzibati fəaliyyətinin hüquqtətbiqedici fəaliyyət formaları (nizamlayıcı və hüquqmühafizəedici; daxili və xarici) ifadə üsullarına görə aşağıdakı iki növə bölünürlər:

- sözlə (yazılı və şifahi);
- konklyudent (işarə ilə).

Polisin inzibati fəaliyyətinin bu və ya digər fəaliyyət formasının seçilməsi və onlardan istifadə edilməsi bu fəaliyyətin hüquqi xüsusiyyətləri ilə qabaqcadan müəyyən edilir.

Polisin inzibati hüquqtəbqedicı fəaliyyətinin nəticələrinin da-ha geniş yayılmış ifadə forması – fərdi yazılı aktların, sənədlərin qəbul edilməsidir.

Bununla yanaşı, polisin inzibati fəaliyyətində hüquqtəbqedicı fəaliyyətin formalarının növlərindən biri olan şifahi sözlə ifadə formasından da praktikada geniş istifadə olunur. Məsələn: şifahi əmrlərin, göstərişlərin, sərəncamların, komandaların verilməsi və s.

Hüquqtəbqedicı fəaliyyət formasının ifadə formalarından biri də inzibati fəaliyyət subyektlərinin konkret (işarə ilə) fəaliyyət formasıdır. Bu fəaliyyət formasında inzibati fəaliyyətin subyektlərinin qərarlarını açıq ifadə edən müəyyən işarələrin, şərti siq-nalların, hərəkətlərin, nişanların və digər konkret hərəkətlərin edilməsi (işarə ilə göstərilən hərəkətlərin) köməkliyi ilə ifadə olunur.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin qeyri-hüquqi fəaliyyət formasının məzmunu – inzibati fəaliyyətin bu fəaliyyət formasında həyata keçirilməsi nəticədə heç bir hüquqi nəticə yaratmaması ilə xarakterizə olmasından ibarətdir. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin qeyri-hüquqi formasına idarəetmə üzrə təşkilati və maddi-texniki hərəkətlərin ifadə formalarını aid etmək olar.

Polisin inzibati fəaliyyətinin qeyri-hüquqi fəaliyyət formalarına aşağıdakı ifadə formaları aiddir:

- təşkilati hərəkətlər həyata keçirilməsi;
- maddi-texniki hərəkətlərin yerinə yetirilməsi.

Polisin inzibati fəaliyyətinin qeyri-hüquqi fəaliyyət forması, bu fəaliyyətin hüquqi forması kimi inzibati fəaliyyətin subyektlərinin səlahiyyətləri ilə bağlıdır, onların həcmi də bu fəaliyyətin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olmalıdır.

Təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsi aşağıdakı formalarda ifadə oluna bilər:

- qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsində, ümumiləşdirilməsində və yayılmasında;
- icraçıların öyrədilməsində, onların təlimatlandırılmasında, yerlərdə onlara təcrübə köməkliyinin göstərilməsində;
- elmin və texnikanın nailiyyətlərinin tətbiq edilməsi üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış tövsiyələrin və təkliflərin işlənilməsində;
- qabaqcıl iş təcrübəsinin yayılmasında və s.

Təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsi – konkret inzibati-hüquqi münasibətlərin bilavasitə yaranması, dəyişməsi və xitam olunması ilə bağlı olmur.

Belə tədbirlər cari inzibati fəaliyyət pro-sesində fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə həyata keçirilir.

Maddi-texniki hərəkətlərin yerinə yetirilməsi – yardımçı əhə-miyyətə malik olub, onların köməkliyi ilə inzibati fəaliyyətin bü-tün fəaliyyət formalarının həyata keçirilməsi maddi cəhətdən təmin edilir.

Maddi-texniki hərəkətlərə aşağıdakı kimi hərəkətlərin həyata keçirilməsi aiddir:

- arayışların, hesabatların, məruzələrin və s. hazırlanması;
- kargüzarlığın aparılması;
- sənədlərin tərtib edilməsi;
- faktların qeydiyyatına alınması;
- materialların və sənədlərin çoxaldılması və s.

Maddi-texniki hərəkətlər və onların ifadə formaları inzibati fəaliyyətin subyektlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyini və maddi-texniki bazasını təmin etməyə xidmət edir. Onlar fəaliyyət pro-sesini yüngülləşdirir, onun səmərəliyini və mədəniliyini yüksəldir.

Sual 4.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin metodlarının anlayışı, növləri, onların seçilməsi və istifadə olunması.

Polisin inzibati fəaliyyəti bu fəaliyyət sahəsinin subyektlərinin fəaliyyət obyektinə, insanların iradəsinə müəyyən məqsədə yönəldilmiş təsir etmə vasitələri ilə həyata keçirilir.

İnzibati fəaliyyətin belə vasitələrlə həyata keçirilməsində bu fəaliyyəti obyektlərinin, insanların müəyyən məqsədə yönəlmiş hərəkətlər etmək düşüncəsində ifadə olunan şüur - nizamlayıcı amil kimi başa düşülür.

İnzibati fəaliyyətin subyektinin bu fəaliyyət obyektinin iradəsinə təsiri müxtəlif vasitələrlə, fəndlərlə, üsullarla həyata keçirilir. Bunlar da inzibati fəaliyyətin metodları adlanırlar. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, metod – polisə inzibati fəaliyyətinin məqsədlərinin, vəzifə və funksiyalarının təcrübi cəhətdən həyata keçirilməsi üsuludur.

Metodlar inzibati fəaliyyətin məqsədləri ilə dialektik vəhdət təşkil edir. Çünki, məqsəd metodların istifadə edilməsi xüsusiyyətlərini şərtləndirir, metodların seçilməsi isə məlum dərəcədə qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olunmanın reallığını müəyyən edir. Digər tərəfdən isə metodlar inzibati fəaliyyətin məqsədlərinə necə nail olunmanı göstərir, məqsədlər isə inzibati fəaliyyətin keyfiyyət cəhətini müəyyən edir. Beləliklə, polisə inzibati fəaliyyətinin metodlarının təkmilləşdirilməsi ilə bu fəaliyyətin yaxşılaşdırılmasına nail olunur.

İnzibati fəaliyyətin metodlarının məzmunundan irəli gələrək, metodlara aşağıdakı əlamətlər daha xarakterikdir:

- metodlar – inzibati fəaliyyətin subyektini ilə obyektini arasında mövcud olan əlaqəni ifadə edir;

- metodlar –idarəetmə subyektinin idarəetmə obyektinə idarə-edici təsirinin həyata keçirilməsi vasitəsi, üsuludur. Onlar polisə inzibati fəaliyyəti sahəsində baş verən proseslərin nizama salınması, təşkil edilməsi üsullardır. Belə ki, bu üsulların, fəndlərin vasitəsi ilə inzibati fəaliyyətin məqsədlərinə nail olunur;

- metodlar – polisə inzibati fəaliyyətində daha fəal və geniş formada tətbiq edilən təsir etmə elementləridir;

- metodlar - alternativ xarakter daşıyırlar.

Məzmunundan və istiqamətindən asılı olmayaraq, inzibati fəaliyyətin metodlarına aşağıdakı əlamətlər xasdır:

- metodlar - təsir etmə növü, yəni icraedici-sərəncamverici gös-tərişlər (əmr, tələb, icazə və s.) kimi başa düşülən obyekt-tivləşdirilmiş təşkilati formada ifadə olunur;

- metodlar - təsir etmənin xarakterini müəyyən edir (yəni bila-vasitə təsir etmə, həvəsləndirmə və ya məhdudlaşdırma şəraitinin yaradılması vasitəsi ilə dolayı təsir etmə);

- metodlar - təsir etmənin müddətli xarakterli olmasını ifadə etdirir (qısa müddətli və uzun müddətli);

- metodlar - təsiretmənin üsulunu (vahid, kollegial, kollektiv formada təsir etmə) müəyyən edir;

- metodlar - təsir etmənin taktiki və strateji xarakterli olmasını ifadə etdirirlər və s.

Polisin inzibati fəaliyyətinin metodları, polisin fəaliyyətinin digər təşkilati-hüquqi formalarının (əməliyyat-axtarış, cinayət-pro-sessual) metodları kimi, polis əməkdaşlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və onların işinin müntəzəm-li-yi-nin təmin etməyə və hər bir polis əməkdaşının yaradıcılıq təşəbbüsünün inkişafına kömək etməyə xidmət göstərir.

Metodların növləri. Polisin inzibati fəaliyyəti müxtəlif me-todlarla həyata keçirilir. Metodların çoxluğunun və məzmunca müxtəlifliyinin mövcudluğu inzibati fəaliyyət vasitəsi ilə həll edilən məsələlərin, vəzifələrin çoxsaylı olması, onların məz-mun-ca müxtəlifliyi və ümumilikdə inzibati fəaliyyətin həyata keçiril-məsi prosesinin mürəkkəbliyi ilə şərtləndirilir. İnzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsində istifadə olunan metodlar bir-birini tamam-layırlar, çünki onların hər biri inzibati fəaliyyətin ümumi məqsəd-lərinin həyata keçirilməsi üsulları kimi xarakterizə olunur.

İnzibati fəaliyyətin metodlarının vahidliyinin və onların qarşı-lıqlı əlaqələrinin düzgün başa düşülməsi, onların tövsif edilməsi, bu metodların mahiyyətinin və onların daha səmərəli tətbiq edilməsi şərtlərinin dərk edilməsi üçün zəruridir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin əsas metodları - inandırma və məcburetmədir. Çünki, polisin inzibati fəaliyyətinin istənilən funk-siyalarının həyata keçirilməsində inandırma və məcburet-mədən istifadə edilməsinin müəyyən variantlar nisbəti mövcud-dur. Belə hallarda birinci növbədə, inandırma metodundan, sonra isə məcburetmə metodundan istifadə edilir. Metoddan istifadə edilməsinin belə nisbəti dövlətin ümumi təbiətindən, onun məq-səd və

vəzifələrinin insanların və vətəndaşların maraqlarına müvafiq olmasından, inandırmanın geniş tərbiyəvi rola malik olmasından irəli gəlir.

Bununla yanaşı, polis inzibati fəaliyyətində inandırma və məcburetmə metodları müxtəlif variantlarda ifadə olunur. Bu da polis inzibati fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində bu və ya digər vəziyyətdən asılı olaraq, metodların daha konkret növlərinin seçilməsi üçün əsas verir.

Beləliklə, polis inzibati fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində istifadə olunan idarəetmə təsirinin xarakterinə görə metodları aşağıdakı növlərə bölmək olar:

- təşkilati metodlar (əlaqələndirmə, razılaşdırma, təlimatlandırma və s.);
- psixoloji metodlar (psixoloji məcburetmə, sübutetmə, nüfuz və s.);
- inzibati metodlar (inandırma və məcburetmə);
- iqtisadi metodlar.

İnzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində istifadə olunan bütün bu metodlar məzmunlarına, müəyyən məqsədə yönəldilmələrinə və təşkilati formalarına görə qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olmalıdırlar.

Polis inzibati fəaliyyətinin həyata keçirilməsində yuxarıda göstərilən metodlardan inzibati metodlar daha çox mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər. Aydındır ki, bu heç də digər metodların əhəmiyyətini azaltmır. Belə ki, inzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsinin nəticələri bütün təsir etmə metodlarının bacarıqla istifadə edilməsindən bilavasitə asılıdır.

İnzibati metodlar- idarə olunanın iradəsinin idarə edənin iradəsinə tabe edilməsi ilə, yəni, hakimiyyət - tabeçilik xarakterinə malik olması ilə xarakterizə olunur.

İnzibati metodlarda polis inzibati fəaliyyətinin icraedici-sərəncamverici xarakterli təbiətə malik olması özünü daha aydın formada istifadə etdirir.

İnzibati metodlardan istifadə edilməsi bu fəaliyyətin subyekti-nin adı çəkilən fəaliyyətin obyektinə bir başa təsir etməyə, zəruri olan tabeçiliyə nail olmağa imkan yaradır. Lakin, bu xüsusiyyət idarə edilənlərə inzibati təsir etmə metodlarından istifadə edərkən, onların maraqlarının nəzərə alınmasını istisna etmir.

Təsir etmə üsullarına görə inzibati metodlar aşağıdakı növlərə bölünürlər:

- müəyyən hərəkətləri etməyi məcbur edən;
- müəyyən hərəkətləri etmək səlahiyyətləri verən;
- sosial faydalı hərəkətlərin edilməsini mükafatlandırان;

- bu və ya digər hərəkətlərin edilməsini qadağan edən və s.

İradəvi və məcburedici xarakterə malik olan inzibati metodların mahiyyətlərinə görə inzibati metodlara zidd olan valyuntarizmlə, özbaşınalıqla və inzibatçılıqla eyniləşdirilməsi yolverilməzdir.

Polisin inzibati fəaliyyətində metodların seçilməsi və istifadə edilməsi. İnzibati fəaliyyətin konkret metodlarının seçilməsi və onların təcrübə cəhətdən tətbiq edilməsi bir çox subyektiv və obyektiv xarakterli amillərlə şərtləndirilir.

Metodların istifadə edilməsində subyektiv amillər daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, kifayət qədər təcrübəli olmayan polis əməkdaşı tərəfindən metodların avtoritar, kor-koranə yanaşma ilə seçilməsi və tətbiq edilməsi mənfi nəticələrə və inzibati fəaliyyətin məqsədlərinin təhrif edilməsinə gətirib çıxara bilər. Bununla əlaqədar olaraq, fəaliyyət subyektinin yüksək peşəkarlığa, eləcə də bu və ya digər təsir etmə metodunun seçilməsinə görə məsuliyyət hissini malik olması zəruridir.

Metodlar əsasən, inzibati fəaliyyətin real proseslərində istifadə edilirlər. Bununla əlaqədar olaraq, inzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində metodların seçilməsi zamanı aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır:

- inzibati fəaliyyət qarşısında duran mühüm vəzifələr;
- inzibati fəaliyyətin subyektinin və obyektinin xüsusiyyətləri və vəziyyəti;
- konkret həyati hadisələrin xarakteri və özünəməxsus xüsusiyyətləri;
- mövcud olan metodlar arsenalından (ehtiyatlarından) səmərəli istifadə edilməsinin mümkünlüyü;
- inzibati fəaliyyətin həyata keçirildiyi daxili və xarici şəraitlər;
- inzibati fəaliyyətin subyektinin iradəsindən asılı olmayan digər obyektiv amillər və s.

İnzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində metodlardan istifadə edərkən göstərilənlərdən əlavə, inzibati fəaliyyətin subyektiv obyektiv amilləri və şərtləri, eləcə də inzibati fəaliyyətin daxili və xarici fəaliyyətlərinin mövcud olmasını və inzibati fəaliyyətin növlərini (istiqamətlərini) də nəzərə almalıdır.

Polisin inzibati fəaliyyətində inandırma metodunun anlayışı, növləri və onların məzmunu.

İnandırma – metod kimi polisin inzibati fəaliyyətinin subyektinin bu fəaliyyətin obyektinə, onun iradəsinə, insanların davranışına, əxlaqi, psixoloji, maddi təsir göstərilməsindən ibarətdir.

İnandırma metodu – təsir vasitəsi kimi insanlarda bu fəaliyyətin məqsəd və vəzifələrinə uyğun gələn şüur yaradır, onu möhkəmləndirir və inkişaf etdirir, onları inzibati fəaliyyəti həyata keçirən subyektin tələblərinin şüurlu surətdə yerinə yetirilməsinə vadar edir. İnandırma idarəetmənin əsas metodu kimi insanlarda düzgün olmayan baxışları, davranışları dəyişdirir və onlarda cəmiyyətin hüquqi və mənəvi tələblərinə uyğun olan yeni baxışları və davranışları formalaşdıran təsir vasitəsidir.

İnzibati fəaliyyətin vəzifə və funksiyalarının səmərəli yerinə yetirilməsi, hüquq normalarının və normativ-hüquqi aktların gös-tə-rişlərinin yerinə yetirilməsi məqsədlə birinci növbədə, inandırma tədbirləri olan tərbiyə etmədən, ən yaxşı nümunələrin gös-tə-rilməsindən, ictimai borcun nümunəvi yerinə yetirilməsinə və vicdanlı əməyə görə mükafatlandırmadan və s. üsullardan istifadə olunur. Deməli, inandırma vasitələri davranış qaydalarının lazımi səviyyədə təmin edilməsinin həvəsləndirici amillərindən ibarətdir.

İnandırma metodu-məzmununa görə tərbiyə etmə vasitəsidir. Polisinzibati fəaliyyəti sahəsində inandırmanın geniş istifadə edilməsi vətəndaşları və inzibati-hüquqi münasibətlərin digər iştirakçılarını bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində həll edilən məsələlərə daha yüksək səviyyədə cavab verən davranış-larını nümayiş etdirməyə həvəsləndirir.

İnandırma cinayətlərin və digər hüquqpozmaların xəbərdar edilməsinin sivil və müasir tərbiyəedici vasitəsidir. O, vətəndaş-ların düzgün davranışa malik olmaları, daxili tələbat və möhkəm vərdiş ruhunda tərbiyə edilməsinə, hüquqpozmalarının xəbərdar edilməsinə xidmət edir.

Polisin inzibati fəaliyyətində tətbiq edilən inandırmanın əsas növləri (tədbirləri) aşağıdakılardır:

- əxlaqi və hüquqi tərbiyə etmə;
- polisin inzibati fəaliyyətində aşkarlıq;
- təşkilati-kütləvi iş;
- mükafatlandırma (mənəvi və maddi həvəsləndirmə);
- ictimai təsir göstərmə tədbirləri və s.

Əxlaqi və hüquqi tərbiyə etmə. İnzibati fəaliyyət sahəsində yaranan münasibətləri tənzimləyən normalara riayət edilməsi- bu sahədə yaranan ictimai münasibətlər iştirakçılarının yüksək şüur-luğu və intizamı, onlar tərəfindən öz hüquq və vəzifələrini başa düşmələri nəticəsində könüllü və vicdanla həyata keçirilməsi ki-mi başa düşülür.

Göstərilən bu keyfiyyətlərin yaranması üçün müxtəlif vasitələr-dən istifadə edilir:

- dövlət siyasətinin izah edilməsi;
- əhali arasında tərbiyəvi işin və hüquqpozmalar törətməyə meyli olan şəxslərlə fərdi işin aparılması;
- təbliğat-təşviqat işi;
- cəmiyyətəzidd xətalərin tənqid edilməsi və onları törədən şəxslərə ictimai qınaq vəziyyətinin yaradılması;
- polis əməkdaşının siyasi və hüquqi mədəniyyətinin, onun vətəndaşlarla, insan qrupları və kollektivləri ilə dialoq aparmaq bacarığının yüksəldilməsi və s.

İnandırma tədbirləri sistemində polisin inzibati fəaliyyəti sub-yektləri tərəfindən əhali arasında aparılan hüquqi təbliğat əsas yer tutur. Bu tədbirin həyata keçirilməsi vətəndaşlar tərəfindən hüquq normalarının tələblərinin düzgün başa düşülməsinə, onların kö-nül-lü yerinə yetirilməsinə və onlara əməl edilməsinə, hüquq-poz-maların xəbərdar edilməsinə kömək edir.

Əhalinin hüquqi cəhətdən tərbiyə edilməsinin ən geniş yayılmış formalarına aşağıdakılar aiddir:

- polis əməkdaşlarının televiziya və radio vasitələri ilə əhali qarşısında və əmək kollektivlərində hüquqi mövzularda mühazirə və məruzələrlə çıxış etmələri;
- hüquqi problemlərin və qanunvericiliyin tətbiqi praktikasının müzakirə edilməsi ilə dəyirmi masaların, sual-cavabların (treniq-lərin), seminarların təşkili və keçirilməsi;
- hüquq məzmunlu materialların nəşr edilməsi və s.

İnandırma tədbirləri sistemində aşkarlıq - az əhəmiyyət kəsb etmir. İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi təcrübəsi göstərir ki, polisin əhali ilə səmimi dialoqu və kütləvi informasiya vasitələri ilə səmərəli qarşılıqlı əlaqəsinin mövcud olması vəziyyətində müxtəlif növ şayiələrin və fitnəkar xəbərlərin yayılmasına yer qalmır. Demokratiyanın inkişaf etdiyi və hüquqi dövlət quruculuğu vəziyyətində konkret yaşayış məntəqələrində, idarə, müəssisə və təşkilatlarda, eləcə də əmək kollektivlərində ölkədəki hüquq qaydasının vəziyyəti barədə əhalinin və ictimaiyyətin maksimum məlumatlandırılması tələbi polisin inzibati fəaliyyəti üçün ən mühüm əhəmiyyət kəsb edən amillərdən biridir.

Polisin inzibati fəaliyyətində aşkarlığın ən geniş yayılmış forma və üsullarına aşağıdakıları aid etmək olar:

- əməliyyat şəraiti, işdə olan müsbət nəticələr və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsində yaranan problemlər haqqında məlumatlar vermək üçün polis orqanları rəhbərlərinin və digər polis əməkdaşlarının kütləvi informasiya vasitələrinin yaradıcılıq ittifaqlarının və təşkilatlarının nümayəndələri ilə müntəzəm görüşlərin (brifinqlərin, press-konferensiyaların) keçirilməsi;

- cinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə məsələləri üzrə polis orqanları rəhbərlərinin və digər əməkdaşlarının mərkəzi və yerli mətbuatda, televiziya və radio ilə çıxışları;

- cinayətkarlığın və digər hüquqpozmaların vəziyyəti və onlarla mübarizənin nəticələri barədə statistik və digər materialların açıq mətbuatda çap etdirilməsi;

- şəhərdə (rayonda) ictimai qayda və ictimai təhlükəsizliyin vəziyyəti, konkret müəssisələrdə hüquqpozmaların profilaktikası, eləcə də polisin ünvanına daxil olan tənqidi mülahizələrin realizə edilməsi üzrə görülmüş tədbirlər barədə polisin inzibati xidmət əməkdaşlarının əhali, əmək kollektivləri, ictimaiyyət qarşısında hesabatları;

- polisin əhali ilə birbaşa telefon əlaqələri yaratmaq işinin təşkil edilməsi;

- polis əməkdaşlarının idarə, müəssisə və təşkilatlarda əmək kollektivləri qarşısında hesabatları və s.

Təşkilati-kütləvi iş. İnandırmanın təşkilati-kütləvi iş növünün mahiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir:

-hüquq qaydasının mühafizəsində iştirak edən ictimai qurumlara polisin inzibati fəaliyyət subyektləri tərəfindən təşkilati, metodik və digər köməkliklərin göstərilməsindən;

- onların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsindən;

- polis orqanlarının və ayrı-ayrı əməkdaşların iş təcrübələrinin ümumiləşdirilməsindən, təcrübə mübadiləsi məşğələlərinin keçirilməsindən;

- məlumat icmallarının, tövsiyələrin hazırlanmasından, təlimlərin keçirilməsindən və s. tədbirlərin hazırlanması və yayılmasından və s.

Mükafatlandırma (mənəvi və maddi həvəsləndirmə). Mükafatlandırma - işdə polisin inzibati fəaliyyətinin həyata keçirilməsində fəal iştirak edən həm polis əməkdaşlarının, həm də vətəndaşların eləcə də, vətəndaşların polis əməkdaşlarına etdikləri köməkdə seçildiklərinə və ya ictimai borclarını nümunəvi yerinə yetirdiklərinə görə fərqlənən şəxslərin xidmətlərinin açıq formada

tanıtılmasından, təltif edilməsindən, ictimai tərifi edilməsindən və s. ibarətdir. Mükafatlandırma tədbirləri mənəvi, maddi və mənəvi-maddi xarakterli ola bilər.

Mükafatlandırma sisteminə aşağıdakı kimi mükafatlandırma tədbirləri daxildir:

- Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adının verilməsi. Bu ad respublikanın ən yüksək fərqlənmə dərəcəsidir.

Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı Azərbaycan Respublika-sının müstəqilliyi və tərəqqisi naminə xalq qarşısında müstəsna xidmətlərə və rəşadətə görə verilir (Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 15 iyul 1992-ci il).

- Azərbaycan Respublikasının orden və medalları ilə mükafatlandırma; Azərbaycanın orden və medalları "Azərbaycan Respublikasının orden və medallarının təsis edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 10 noyabr 1992-ci il tarixli Qanunu ilə müəyyən edilmişdir. Bu Qanuna 6 dekabr 1993-cü ildə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Bu Qanunla təsis edilmiş orden və medallardan daxili işlər orqanlarının əməkdaşları Azərbaycan Bayrağı ordeni, Şöhrət ordeni, Vətən uğrunda medalı, İgidliyə görə medalı və s. mükafatlandırılırlar. Azərbaycan Respublikası-nın hər bir orden və medalların verilməsi və onların təsviri müvafiq qanunlarla tənzimlənir;

- Azərbaycan Respublikası DİN-in fəxri fərman və döş nişan-ları ilə mükafatlandırma.

İctimai təsir tədbirləri – əmək kollektivləri, ictimai birliklər, ictimai yerli özünüidarə orqanları və s. orqanlar tərəfindən hüquq-pozmuş şəxslərə əxlaqi, tərbiyəvi xarakterli ictimai təsir tədbirlərinin, məzəmmətin, töhmətləndirmənin və s. tətbiq edilməsi ilə sıx əlaqədardır.

İctimai təsir tədbiri – hüquqpozma törətmiş şəxsə qarşı əmək kollektivinin, ictimai birliyin tərbiyəvi xarakterli yoldaşlıq təsiri-nin göstərilməsidir. Bu tədbirlər öz təbiətlərinə görə yoldaşlıq xarakteri daşıyır. Belə tədbirlərə ictimai birliklər tərəfindən öz üzvlərinə cəmiyyətsiz və digər əxlaqi xətalara görə tətbiq edilən tənbehlər aiddir. Bununla yanaşı ictimai qaydanın qorunmasında fəal iştirak edən vətəndaşlar ictimai birliklər tərəfindən fəxri fərmanlarla, fəxri döş nişanları və digər mükafatlandırma tədbirləri ilə mükafatlandırılırlar.

Polisin inzibati fəaliyyətində məcburetmə metodunun anlayışı, növləri və onların məzmunu. Polisin inzibati fəaliyyəti sahəsində tətbiq edilən məcburetmə

inzibati-hüquqi xarakter daşıyır və qanunun tələblərinə müvafiq olaraq müəyyən edilmiş qaydada tətbiq edilir.

Polisin inzibati fəaliyyətinin metodu kimi məcburetmə- şəx-siyyətin davranışına və şüuruna psixi, maddi və ya fiziki təsirin göstərilməsindən ibarətdir.

İctimai qaydanı təmin edərkən, eləcə də inzibati fəaliyyət sa-həsində digər funksiyaları həyata keçirərkən hüquq qaydalarının təmin edilməsi ilə əlaqədar olaraq, polis əməkdaşlarına icrasına təminat verilən, zəruri hallarda isə həm də məcburetmə təd-birlərinin tətbiq edilməsi ilə təmin edilən tələblərinin şəxsiyyət qarşısında irəli sürülməsi səlahiyyətləri verilmişdir.

Psixi məcburetmə – şəxsiyyətin iradəsinə, hisslərinə, dərra-kəsinə, yəni şəxsiyyətin psixikasına təsir edir. Psixi məcburetmə şəxsiyyətin iradəsini formalaşdırır, gücün və ya şəxsiyyət üçün xoşagəlməz nəticələr verə bilən hər hansı digər təsir tədbirlərinin tətbiq edilməsi qorxusu altında onu tələb olunan ictimai davranış qaydalarına əməl etməyə sövq etdirir. Psixi məcburetməyə ictimai qaydanı pozan şəxsə qarşı səlahiyyətli polis əməkdaşı tərəfindən cəmiyyətsizlik hərəkətiyə yol verilməməsi barədə xəbərdarlıq edilməsini, polis əməkdaşı tərəfindən hüquqpozma törədən şəxsə və ya vəzifəli şəxsə törədilən hüquqpozmasının dayandırılması barədə edilən tələbləri və s. misal olaraq göstərmək olar.

Maddi məcburetmə – şəxs tərəfindən törədilmiş xətanın xarakterindən asılı olaraq, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada onun barəsində ona məxsus olan pul vasitələrinin və əmlakın dövlətin hesabına məcburi tutulması və ya keçirilməsi vasitəsi ilə edilir.

Maddi məcburetmə əmlaka sahib olmağın və ondan istifadə edilməsinin müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırılması, əmlak sahibi-nin sərəncamında olan bəzi maddi nemətlərdən onun məhrum edilməsi, hüquqpozmuş şəxsdən pul məbləğinin – cərimənin tutulması və s. ilə ifadə olunur.

Fiziki məcburetmə - şəxsiyyətin hüquqazidd davranışlarının qarşısının alınması və onun hərəkətlərinin məhdudlaşdırılması yolu ilə ona birbaşa fiziki təsirin göstərilməsindən ibarətdir. Bu tədbirlər vasitəsilə şəxsiyyətin iradəsinə zidd olaraq, səlahiyyətli polis əməkdaşı tərəfindən inzibati fəaliyyətin məqsədlərinə nail olunmasına yönəldilmiş hərəkətlər edir. Məsələn: inzibati xəta törətmiş şəxsi polis əməkdaşı inzibati qaydada tutmaqla qanunla müəyyən edilmiş müddətə onu sərbəst hərəkət etməkdən məhrum edir. Hüquqpozmuş şəxsə fiziki güc, əl qandalları və digər xüsusi vasitələr tətbiq etməklə polis əməkdaşı hüquqpozmuş şəxslərin

hüquqazidd hərəkətlərinin qarşısını alır və s. Belə fiziki məcbur-ətmə tədbirlərini tətbiq etməklə polis əməkdaşı hüquqpozuntusu törədən şəxsin qanunazidd hərəkətlərinin qarşısını alır və s.

İnzibati məcburetmə tədbirləri həm hüquqpozmuş şəxslərə, həm də hüquqpozma törətməmiş şəxslərə qarşı tətbiq edilə bilər (məsələn: təbii fəlakətlər, epidemiyalar, epizootiyalar zamanı on-ların ictimai təhlükəli nəticələrinin aradan qaldırılması, hüquq-pozmaların xəbərdar edilməsi və s.).

Məcburetmənin tətbiq edilməsinin əsasları. Məcburetmə – polisin inzibati fəaliyyəti sahəsində yaranan ictimai münasibət-lərin hüquqazidd qəsdlərdən müdafiəsinin inzibati-hüquqi vasitə-sidir, eləcə də ictimai təhlükəsizlik və vətəndaşların şəxsi təhlükəsizliyi üçün təhlükə yaradan halların baş verməsinin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması vasitəsidir.

“Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 18-ci maddəsinə əsasən ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının hüquq-ları müəyyən edilmişdir. Məsələn: inzibati xəta törətmiş şəxs barəsində protokol tərtib etmək, şəxsi baxış keçirmək, əşyalarını yoxlamaq, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə onu saxlamaq və s.

İctimai qaydanı, ictimai təhlükəsizliyi mühafizə edərkən və di-gər inzibati funksiyaları həyata keçirərkən polis əməkdaşları qa-nuna müvafiq olaraq müəyyən edilmiş hüquq normalarını, dav-ra-nış qaydalarını qəsdən pozan şəxsləri onlara əməl etməyə məcbur edə bilər; müəyyən edilmiş hüquq normalarının qaydalarına məc-buri tabe edə bilər, hüquqpozmalara yol verilməməsi və qarşısı-nın alınması üçün müstəqil və dərhal tədbirlər görə bilər, təq-sir-əkər şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilmələrini təmin edən şərait yarada bilər və s.

Hüquq qaydasının və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilmə-sinin üsullarından, onların tətbiq edilməsi məqsədlərindən, bu zaman yaranan hüquqi münasibətlərin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən və tətbiq edilən inzibati məcburetmə tədbirlərinin xüsusi-yətlərindən asılı olaraq inzibati məcburetmə tədbirlərini aşağı-dakı dörd qrupa bölmək olar:

- inzibati-xəbərdarlıq tədbirləri;
- inzibati qarşısınıalma tədbirləri;
- inzibati prosessual-təminətmə tədbirləri;
- inzibati tənbehlər.

İnzibati məcburetmə tədbirlərinin belə təsnif edilməsi müəyyən dərəcədə şərtidir. Belə ki, bəzi hüquq ədəbiyyatında inzibati məcburetmə tədbirləri üç qrupa bölünür: inzibati xəbərdarlıq tədbirləri, inzibati qarşısınıalma tədbirləri və inzibati tənbehlər. Lakin, inzibati məcburetmə tədbirlərini yuxarıda göstəriləyi kimi 4 (dörd) qrupa bölünməsi həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən daha məqsədə uyğundur.

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə istiqamətləndirilmiş inzibati fəaliyyətin məzmunu. İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə istiqamətləndirilmiş inzibati fəaliyyətin məzmununu aşağıdakı inzibati-hüquqi münasibətlər təşkil edir:

- ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi vəzifələrinin praktiki olaraq həll edilməsinin təşkili prosesində daxili işlər orqanlarının daxilində əmələ gələn və inkişaf edən inzibati-hüquqi münasibətlər. Birinci halda söhbət təşkilatdaxili məsələlərin həll edilməsi zamanı yaranan, inkişaf edən inzibati-hüquqi münasibətlərdən gedir. Məsələn, ştatların müəyyən edilməsi, kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi və öyrədilməsi, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə qərarların hazırlanması və qəbul edilməsi və s.

- dövlət orqanlarının və ictimaiyyətin iştirakı ilə gündəlik ola-raq bilavasitə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi prosesində əmələ gələn və inkişaf edən inzibati-hüquqi münasibətlər. İkinci halda isə söhbət daxili işlər orqanlarının təşkilatdankənar fəaliyyətindən, yəni xarici inzibati fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi zamanı yaranan və inkişaf edən inzibati-hüquqi münasibətlərdən gedir. Məsələn, vətəndaşlar tərəfindən ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalara törədilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər; şəxsiyyət vəsiqələrinin alınması və ya dəyişdirilməsi ilə əlaqədar vətəndaşların polis orqanlarına müraciətləri ilə bağlı yaranan münasibətlər və s.

NƏTİCƏ

Mühazirəmizi yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, bu günkü mühazirəmizin mövzusunun suallarının açıqlanması vasitəsi ilə əldə etdiyiniz biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin gedişatından və mövzumuzun suallarının açıqlanmasından daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsində inzibati fəaliyyətin rolunun nə qədər böyük olduğunu gördünüz. Digər tərəfdən isə siz, gələcəkdə hansı xidməti sahədə xidmət göstərəcəyinizdən asılı olmayaraq, funksional xidməti vəzifələrinizi yerinə yetirərkən bu və ya digər dərəcədə inzibati fəaliyyətlə məşğul olacaqsınız.

"Polis haqqında" Qanunun 3-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən polisin əsas vəzifələrinin yerinə yetirilməsində də inzibati fəaliyyətin rolu böyükdür. Digər tərəfdən isə "Polis haqqında" Qanunun 14 və 16-cı maddələrinə əsasən "ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi" və "yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi" sahələrində polis əməkdaşının vəzifələri müəyyən edilmişdir. Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin mahiyyəti məhz, bu vəzifələrin bilavasitə inzibati fəaliyyət vasitəsi ilə yerinə yetirilməsindən ibarətdir.

Göstərilən bu müddəalara əsaslanaraq, qeyd etmək istərdim ki, bu günkü mühazirəmizin mövzusu vasitəsi ilə zəruri olan nəzəri bilikləri mənimsəməklə siz, gələcək fəaliyyətinizdə gündəlik xidməti vəzifələrinizi düzgün və dönmədən qanunçuluğun tələblərinə riayət etmiş olarsınız.

Ən nəhayət, mühazirəmizin mövzusunun suallarının açıqlanması ilə əldə etdiyiniz nəzəri bilikləri təcrübədə düzgün tətbiq etməklə siz, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsindən irəli gələn dövlətin ali məqsədi olan insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində üzərinizə düşən vəzifələri və qanunçuluğun tələblərini yerinə yetirmiş olarsınız.